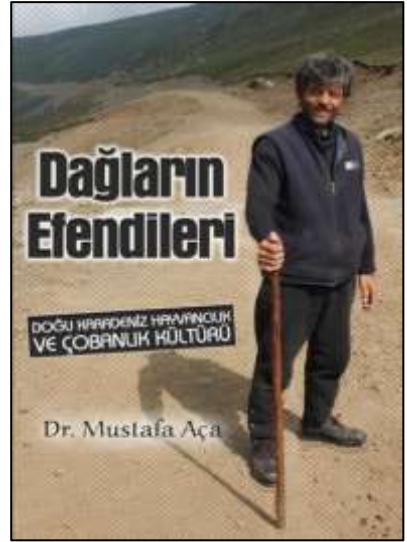

Yayın Tanıtma:

Aça, Mustafa (2018). *Dağların Efendileri (Doğu Karadeniz Hayvancılık ve Çobanlık Kültürü)*, Ankara: Gece Kitaplığı, 411 s.

Serap CENGİZ*

İnsanoğlu avcılık, tarım ve hayvancılık gibi geleneksel nitelikli geçim kaynakları ile binlerce yıl boyunca yaşamını sürdürmüş; sanayi devrimi ile birlikte şehir olgusunun sanayi alanları ile donatılması sonucunda kadim geçim kaynaklarına endüstriyel geçim kaynaklarını da ekleme yoluna gitmiştir. Uzun medeniyet yolculuğu içinde oldukça önemli bir basamağı teşkil eden yabancı hayvanların ehlileştirilmesi ve sürü hayvancılığı olgusunun ortaya çıkması ile birlikte çobanlık, duyulan ihtiyaç nispetinde profesyonel bir meslek kolu halini almaya başlamıştır. Oldukça derin bir kültüre sahip olan Türk toplumlarında da çobanlık ve hayvancılık kültürünün oldukça önemli bir yeri vardır. Türk toplum hayatında göçer halde yaşayan topluluklar arasında hayvancılık tarımla beraber kendini göstermiş ve hayvancılık etrafında zengin bir kültürel bellek oluşmuştur. Bu bellek sosyal, kültürel, iktisadi açıdan bütün öncülleriyle değerlendirmeye muhtaçtır. Yazar Mustafa Aça, Doğu Karadeniz Bölgesi özelinden hareketle bu kültürel belleğin tüm bileşenlerini, bu bileşenlerin bağlamlarını ve işlevlerini, geleneksel dünya görüşü, inanış ve düşünüş kalıplarını da dikkate alarak değerlendirme yoluna gitmiştir.

Kitabın giriş bölümünde 'Uygarlık Tarihi İçinde Kültürel ve İktisadi Bir Süreç Olarak Hayvancılığa Kısa Bir Bakış' başlığında yazar hayvancılığın ve bununla beraber çobanlığa dayalı yaşam tarzının uygarlık tarihi içindeki yerindeki değişimlere vurgu yapılmıştır. Devam eden bölümde kronolojinin

* Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi/Trabzon - serap_cengiz_55@hotmail.com

değiştirildiğinden ve evcilleştirmenin, önce bitkilerde başlatıldığını ardından hayvanların evcilleştirildiğinden söz edilmiştir. Evcilleştirmenin ilk olarak hangi hayvanlar üzerinden başladığını ve bu sürecin nasıl devam ettiği hususunda bilgiler verilmiştir. Ayrıca bu bölümde evcilleştirme ve sürüleştirme sürecinde dönem olarak göçebe döneminde mi yoksa yerleşik dönemde mi olduğu sorusu tartışmaya sunulmuştur.

'Hayvancılığın Türk-Sosyo Ekonomisindeki ve Kültüründeki Yerine Kısa Bir Bakış' başlığında yazar Türklerin bulunduğu coğrafya üzerine nazariyelerden söz etmiş eski Türk toplum hayatında hayvancılık süreçlerini detaylıca ele almıştır. Ayrıca bu bölümde Türklerin sürü hayvanlarına sırasıyla hangi adlar verdiği hususunda da okuyucu bilgilendirilmiştir.

'Hayvancılığın Araştırma Sahasındaki Gelişimine Kısa Bir Bakış' başlığında yazar araştırma sahası kapsamına aldığı Giresun, Trabzon ve Rize'de hayvancılığın ilk olarak hangi gruplar aracılığıyla bölgeye getirildiği üzerinde durmuş, bu alanlarda hayvancılığın gelişim süreçlerinden söz etmiş ve nicel, nitel araştırmalarla beraber tespitlerini okuyucuya sunmuştur. Bu bölümde kaynaklar arasında; kişisel arşivlerin yanında tarihi ve güncel arşivlerden ve raporlardan da yararlanıldığı görülmektedir.

'Araştırma Süreçleri ve Yöntem' başlığında yazar, kitaba konu olan araştırmanın evreleri hakkında bilgiler vermiş, verilere ulaşma ve verileri değerlendirme süreçlerinde kullandığı yöntemler üzerinde durmuştur.

Kitabın ana konusuna giriş yapılan ve "Kavramlar ve Mesleğin İcra Ortamları" adlı birinci bölümde, Göçer Hayvancılığın Kavramsal Çerçevesi, Göçer Hayvancılığın Temsil Alanları: Yaylalar, Yaylacılık Süreçleri alt başlıklarına yer vermiştir.

Göçer Hayvancılığın Kavramsal Çerçevesi alt başlığında 'göçebelik' kavramı üzerinde düşüncelere ve izahlara yer verilmiş, yazarın kendi ifadesi ile "göçer" tanımının doğru olacağı kanaati dile getirilmiştir. Ayrıca yaylacılık türleri üzerinde durulan bu bölümde Toroslarda ve Doğu Karadeniz'de görülen yaylacılığın birbirinden farklı olduğu üzerinde durulmuştur. Bu farklılık sebebiyle konutların da ona göre şekillendiği hususunda yorumlar ileri sürülmüştür. Doğu Karadeniz Bölgesi'nde yaylacılık faaliyetlerinin bilim adamlarına göre tasnifi verilen bu bölümde araştırma sahasının bu tasniflerle olan uyumluluğu üzerinde durulmuştur.

'Göçer Hayvancılığın Temsil Alanları: Yaylalar' başlığında yarı göçebelik durumunun, gelenekler ve görenekler içerisinde biçimlenip bölge folkloruna dair veriler içerdiğinden söz edilmiştir. Bu bölümde de çeşitli tarihi ve güncel kaynaklardan yararlanılmış ve yaylacılık bölümüne dair bilgiler okuyucuya aktarılmıştır. Bunun yanında bölgenin yayla yerleşimlerinin topografik özelliklerine yer verilmiş; sözlü kaynaklar

yardımla konu detaylandırılmıştır. Hayvancılığın tarihsel süreç içerisinde bölgede özellikle 1990'lı yıllardan itibaren hızlı bir şekilde gerilediğini ifade eden araştırmacı, bu durumu iktisadi, sosyal ve siyasal sebeplerle ilişkilendirmiştir. Yazar, bu değerlendirmeleri takip eden bölümde ise hayvancılık uygulamalarının ve kültürünün tüm süreçleriyle anlaşılabilmesine yardım etmesi amacıyla bölgedeki yaylacılık faaliyetlerini, yaylaya çıkış öncesini kapsayan hazırlık dönemi, yaylaya çıkış dönemi, yayla dönemi ve yayladan dönüş dönemi olmak üzere dört safhada incelemiştir. Bu bölümlerde hayvancılıkla ilgilenen kişilerin kendi içlerinde oluşturduğu sözlü hukuka, geleneksel yöntemlere, türkülere, manilere ve meslekle ilgili terminolojilere yer verilmiştir. Bunun yanında bölgenin yerleşim yerine göre değişen yaylaya çıkış takvimleri üzerinde durulmuştur. İnanış temelli uygulamalarına da yer verilmiştir. Yaylacılık süreçlerinde kadınların aldığı roller üzerinde durulmuş, türkülerle kadının bu süreçteki rolü gözler önüne serilmiştir.

İkinci bölüm “Meslekî Bilgi, Algı ve Yaşam” başlığını taşımakta olup alt başlıkları; Çoban Kelimesi Üzerine, Meslekî Bilginin Edinilmesi ve Aktarılması, Çobanlarda Mekân Algısı- Çoban ve Yaban, Yaylacı/Çoban Meskenleri, Giysileri ve Aletleri, Hayvan Barınakları ve Samanlıklar, Hayvansal Gıdalar ve Çoban Gıdaları şeklindedir.

Bu bölümde ilk olarak daha önce yapılan çalışmalardan hareketle “çoban” kelimesinin etimoloji sözlüklerinde ne şekilde yer aldığı irdelenmiştir. Çobanlık mesleğinin usta-çırak ilişkisine dayalı bir öğretim süreci olduğuna vurgu yapılmış, çobanların ne gibi özellikleri olması gerektiği üzerine düşünceler belirtilmiştir. Giresun bölgesinde Afganistan ve Suriye uyruklu çobanların çalıştırıldığı, bunun sebebinin de eskisi kadar mesleğin ilgi görmediği üzerine tespitler yapılmıştır. Çobanlarda mekân algısına da değinen yazar, insanoğlunun mekânı iç ve dış olarak algıladığını, çobanların ise kültürel dünya (mekân) ile doğal dünya (yaban) arasında arafta olduğunu belirtmektedir. Bu araftalık durumu onların yaşayışlarının her döneminde karşılına çıkar. Öyle ki bu durum onların evliliklerinde bile sorun teşkil etmiştir. Kitapta bu sosyal durumun türkülere ve manilere sirayet eden örneklerine de yer verilmiştir. Çobanların bulunduğu meskenleri, giysileri ve kullandıkları aletleri de inceleyen yazar, hayvancı toplulukların yaylak ve kışlakları mesken tuttuklarından söz etmiş ve yapılan ev ve ahırların plan çizimlerine yer vermiştir. Ayrıca bu bölümde çobanların meskenlerinde kullandıkları yapı elemanlarından detaylıca bahseden yazar, hayvan sahiplerinin hayvan barınaklarına dönük tercihlerini de değerlendirmiştir. Hayvansal gıdalara ve çoban gıdalarına da değinilen bu bölümde, süt, tereyağı ve peynirin yapılış süreçlerine, ürünlerin saklanma koşullarına, inanış ve düşünüş kalıplarının üretim süreçlerine olan etkilerine dair örneklere yer vermiştir.

Kitabın en geniş bölümünü oluşturan “Çobanların Meslek Folkloru” başlıklı üçüncü bölümde, Meslekî Hiyerarşi, Halk Hukukunun Meslekî

Temsilleri, Meslekî Karakterli İmeceler, Halk Hekimliğinin Meslekî Temsilleri, Halk Veterinerliğinin Meslekî Temsilleri, Halk Meteorolojisinin Meslekî Temsilleri, Geleneksel Botanik Bilgisinin Meslekî Temsilleri, Halk Takviminin Meslekî Temsilleri, Meslekî İnanışlar, Hayvanlarla İletişim/Çoban Seslenmeleri, Koç Katımı, Hayvanların Doğuma Hazırlanması, Damgalama/Eneme, Saya Bayramı/Davar Yüzü Görme, Çayır Kesme, Otçu Göçü ve Vartevor, Meslekî Anlatılar, Hayvanların Adlandırılması Yolundaki Tasarruflar, Hayvanların Bakımı ve Beslenmesi, Çoban Köpekleri, Hayvan Alım-Satımları, Hayvancılık Etrafında Gelişen Söz Varlığı, Meslek Bağlımlı Sözlü Edebiyat Ürünleri (efsaneler, memoratlar, ağıtlar, maniler, türküler, bilmeceler) alt başlıkları ile uyumlu bulgu ve bilgiler değerlendirilmiştir.

Bu bölümde folklorun önemli bir yerini ihtiva eden meslek folkloru üzerine tanımlamalar yapılmış; okuyucuda bu çalışmanın çobanlar ve hayvancılar odağında hazırlanmış bir meslek folkloru araştırması olduğu kanaati oluşturulmaya çalışılmıştır. Zira bu bölümde yer alan alt başlıklar meslek grubunun ortaya koyduğu folklor birikimini oluşturmaktadır. Meslekî Hiyerarşi'ye değinen yazar, çobanlık mesleğinde de hiyerarşiye kısmen rastlanıldığını ve 'reis çobanların' mesleki hiyerarşinin en üst kademesinde yer aldıklarını belirtmiştir. Halk Hukukunun Meslekî Temsilleri alt başlığı kapsamında mera hukuku, süt hukuku, güdü hukuku/çoban hakkı, kayıp hukukuna yer veren yazar, yaylaların kullanımında geleneksel kuralların bugün de geçerliliğini koruduğunu belirtmiştir. İmecenin çobanlık mesleğinde de görüldüğüne dair örnekler verilen bu bölümde hayvanların kırılmasından, yıkanmasına, gübrelerin temizlenmesine kadar olan süreçler sözlü kaynaklar edinilen bilgiler ve gözlem sonuçları ile derinlemesine anlatılmıştır. Yazarın tespitlerine göre bölge hayvancıları ve çobanları arasında imcece usulü bugün de devam etmekle birlikte bu imeceler bir kültürel yaratım ve aktarım ortamı olma özelliklerini yitirmeye başlamıştır. Halk Hekimliği, Halk Veterinerliği, Halk Meteorolojisi, Geleneksel Botanik Bilgisi ve Halk Takviminin Mesleki Temsilleri başlığında genel olarak halk bilimi kadroları içinde değerlendirilen bu başlıklar hakkında bilgiler verilmiş, meslekte kullanılan uygulamalar sözlü kaynaklar vasıtasıyla okuyucuya aktarılmıştır. Mesleki İnanışlara da bu bölümde değinen yazar, hayvancılık etrafındaki inanışları kapsamlı bir biçimde değerlendirme yoluna gitmiştir. Kitabın bu kapsamlı bölümünde son olarak hayvancılık etrafında gelişen söz varlığına ve meslek bağliamlı sözlü edebiyat ürünlerine yer verilmesi konuya ilgi duyanlar açısından oldukça işlevsel bir tercih olmuştur.

Sonuç bölümünde yazar çobanlık mesleği etrafında gelişen meslekî folklor mirası üzerine nihai değerlendirmelerde bulunmuştur. Bu çalışmanın amacı ve kapsamından, Doğu Karadeniz sözlü kültürü içinde bulunduğu konumdan bahseden yazar, çalışma süreçleri boyunca alan araştırmaları kapsamına aldığı Giresun, Trabzon ve Rize illeri çobanlarının

somut olan ve olmayan kültürel mirasları üzerinde durulduğunu ifade etmiştir. Meslekte edinilmesi gereken bilgi ve becerilerin yanı sıra mesleğin ve dolayısıyla etrafında oluşan kültürel birikimin korunması ve sürekliliğinin sağlanması yolundaki sorunları ve çözüm önerilerini ortaya koymuştur.

Mustafa Aça 'Dağların Efendileri' adını taşıyan kitapta Doğu Karadeniz Bölgesi için önemli bir yer ihtiva eden hayvancılık ve çobanlık kültürünü bütün bileşenleri ile birlikte ele almış bu alandaki eksikliği büyük ölçüde doldurmuştur. Bugüne kadar çalışılmamış olan bu konuyu araştırma kapsamına dâhil eden, alan araştırmalarıyla sözlü kaynaklar vasıtasıyla bizzat bu mesleği icra edenlere ulaşan, kitabın ekler bölümünde fotoğraflarla beraber konunun mahiyeti açısından etnografik mirasa da değinen yazarı tebrik ederiz.